

The research of lexico-semantic features of nouns is made in the article. The parameters of word-building paradigm of nouns which stand for self names according to their behavior were also observed. We determined main factors which influence world-building ability of this group of nouns.

Key words: *word-building paradigm, lexico-semantic group of nouns desubstantives, derivational potencial, derivational meaning, derivational suffixes.*

ДК 811.161.2'373: 821.161.2.09(092)«19» Уляна Галів (Дрогобич)

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ ЯК ЛІНГВОМЕНТАЛЬНІ ФОРМУЛИ

(на прикладі поезій Л. Костенко, В. Стуса, М. Вінграновського)

У статті розглянуто особливості семантики непередметної лексики емотивного змісту. Шляхом зіставного аналізу досліджено художнє мовлення Л. Костенко, В. Стуса, М. Вінграновського у контексті екзистенційно-почуттєвої сфери. З'ясовано, що поетична картина світу митців базується на лінгвоментальних формулах, до яких зараховуємо абстрактні лексичні одиниці, що називають емоції та описують їх, а також номени вигукового походження, які містять інтенсивно-параметричні та оцінні семи.

Ключові слова: *емотивність, екзистенційно-почуттєва сфера, лінгвоментальні формули, непередметна лексика.*

Постановка проблеми. У наш час надзвичайно вагомим є питання взаємозв'язку мови і культури, мови й етнопсихології, мови й етнічної ментальності. Лінгвістичні пошуки ХХІ сторіччя щораз більше зорієнтовані на сферу, яка недоступна для прямого спостереження – сферу емоцій як репрезентанта мовної картини світу людини. Попри те, що проблема емотивності є одним із пріоритетних напрямків сучасного мовознавства, емоції належать до ще недостатньо вивчених явищ. Дослідників насамперед цікавить класифікація емотивної лексики, емотивність на синтаксичному рівні, емотивність художнього тексту тощо.

Аналіз останніх досліджень. Категорія емотивності в лінгвоукраїністиці досліджується на всіх мовних рівнях, кожен із яких має свою систему засобів вираження, проте значний відсоток сучасних мовознавчих праць зосереджений на цій проблемі з погляду семантики. У цьому річищі, зокрема, описові лексико-семантичних і структурних особливостей полів та мікрополів емоцій присвячені розвідки М. Кульбацької, Т. Михасів, М. Охріменко та ін., метафоричний підхід до лексикогра-

фічного опису емоцій запропонований О. Борисовим, Ю. Яскевичем, змістовий – Г. Кузенко, О. Лазер-Паньків.

В аспекті зазначеної проблематики поезія Ліни Костенко, Василя Стуса, Миколи Вінграновського була об'єктом нечисленних наукових студій. Художнє мовлення митців у контексті екзистенційно-почуттєвої сфери частково розглядалося у працях Т. Беценко, Л. Гливінської, С. Єрмоленко, О. Маленко, Л. Пустовіт, О. Рудь та ін.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю зіставного вивчення одиниць на позначення емоцій людини в лінгвокультурному контексті. Вивчення одиниць на позначення емоцій актуальне і з погляду їх антропоцентричної спрямованості.

Мета статті. Окреслити ознаки українського менталітету шляхом аналізу лексики емотивного змісту.

Виклад основного матеріалу. Система ціннісної орієнтації певного етносу закладена у так званих лінгвоментальних формулах, серед яких важливе місце посідає емотивна лексика. Репрезентативними та емоційно-забарвленими постають екзистенційно-почуттєва й мисленнєво-мовленнєва сфери у мовотворчості Ліни Костенко, Василя Стуса, Миколи Вінграновського.

Оскільки екзистенційно-почуттєва сфера є виявом суб'єктивного ставлення людини до навколишньої дійсності і самої себе, то своєрідний ментальний простір митців у першу чергу експлікують номінації на позначення абстрактних понять, що належать до **непредметної лексики**. Такими одиницями, зокрема, є *доля, дума, душа, любов, слово та ін.* Порівняймо: «*Церква святої Ірини / криком кричить із імлі, / мабуть, тобі вже, мій сину, зашпори в душу зайшли*» [Ст., 152]; «*спини мене отямся і отям / така любов буває раз в ніколи...*» [Кост., 301]; «*Я вилечу! Я розлечу себе, / але візьму у думи твою долю*» [Вінгр., 107].

Значний сегмент індивідуального словника Василя Стуса становлять лексеми з непредметним значенням: *співчуття, віра, самота, самотина, сумніви, розрадонька (розрада), суєта суєт, добрість, нещастя, святотатство, сон, напівсон, маячня, німота, жаль, журба, розпач, страждання, терпіння, дерзання, божевілля*: «*Бездомний, хоч – то вжалюйся до жалою / (а жаль, немов провалля, теж – без меж)*» [Ст., 73]; «*така журба, що може задушити! / І розпач мій окляклий деренчить*» [Ст., 176]; «*Тугий небокрай, погорбатілий з люті гірких до-рікань. / О піддайся покуті самотності!*» [Ст., 180]; «*Ти єдина в самоті розрада...*» [Ст., 137]; «*Крізь сотні сумнівів я йду до тебе...*» [Ст., 138]; «*Чи людська добрість – тільки доти добрість, / поки без сил, без мужності, без прав...*» [Ст., 86]; «*оцього дня, відчув, як святотатство: / блукати лісом, йти межи отав*» [Ст., 107].

Страждання, що породжує почуття примирення з долею, часто постає у Василя Стуса як внутрішній спротив: «Що, як це останній / із людей / кине край страждання / і до неба йде – там, у коловерті, / в царстві сатани – / ні життя, ні смерті, / лиші блаженні сні» [Ст., 154]. Варто зауважити, що В. Кононенко, розглядаючи це поняття в контексті лінгвокультурології, вбачає у ньому супровід особистості, обов'язковий атрибут існування людини [2, 257]. На думку А. Бондаренко, у творах В. Стуса «чи не найповніше з-поміж інших представників його доби розвинувся пошук нових відтінків слів емоційно-психологічного змісту» [1, 48]. Проте, як вважає дослідниця, ключовими словами для митця залишаються *біль* і *жаль*, які є істотними атрибутами національної духовності [1, 48].

Екзистенційно-почуттєва сфера Ліни Костенко має два життєво важливі виміри – особистий та суспільний. Перший особливо актуальний для ідіостилію поетки. Серед вербалізаторів семантики цього рівня – номінації на кшталт *любов*, *щастя*, *передцастя*, *божевілля*, *божемилля*, *сум*, *гіркота*, *сміх*.

Стилістичну мікропарадигму авторських переживань і почуттів формують номени із семантикою інтраверсійного переживання: «*Любов підкралась тихо, як Даліла, / а розум спав, довірливий Самсон*» [Кост., 278]; «*Хай буде гірко. Спогадом про Вас. / Хай буде світло, спогадом предивним*» [Кост., 279]; «*Мала щастя своє, проміняла його на біду*» [Кост., 314]; «*Кожен день був жагучим чуттям передцасть*» [Кост., 314]. Ампліфікація експресем *божевілля*, *божемилля*, *богомілля* на лексико-синтаксичному рівні відбиває апогей почуттів ліричної героїні: «*Божевілля моє, божемилля, / богомілля моїм сльозам*» [Кост., 303]. Оказіоналізми *передцастя*, *божемилля*, *богомілля* поряд із узуальними номінаціями передають почуттєву гаму, яка контамінує настрої радості і суму.

Експресивно-емоційну основу текстів Л. Костенко часто становлять почуття розгубленості, страху («*Люди мої, рідна моя рідність! / Щось мені так сумно, аж лякаюсь*» [Кост., 172]), рідше – радості, сміху («*А нам з тобою – до сміху! / А нам з тобою – не сумно!*» [Кост., 126]).

Прагматичному, реальному світові Ліна Костенко, як і Василь Стус, протиставляє духовний світ людини. Домінантною у цій семантичній площині виступає поетонім *душа*, який відзначається великою частотністю метафоричного вживання і поєднує в собі семи 'чуттєвість' («*Очима ти сказав мені: люблю. / Душа складала свій тяжкий екзамен*» [Кост., 14]; «*Душа ласкава наче озеро, / і трохи синім віддає*» [Ст., 190]); 'внутрішня сила' («*Душа, зруйнована, як Троя, / своїх убивць пережи-*

еє] [Кост., 542]; ‘совість’ («*Відбілює душа свою велику правду / У лузі споминів, над річкою буття*» [Кост.: Б, 71]; «*Самі до себе прийдемо на сповідь / і всі дрібниці витрусим з душі*» [Кост., 195]), ‘вічність’ («*цінує розум вигуки прогресу, / душа скарби прадавні стереже*» [Кост., 21]; «*...ти почезаєш у незгоді вчинків / (чужих чинінь) – як вічна колотнеча / з народження заблуклої душі...*» [Ст., 146]); ‘високість’ («*Моя душа, запрагла неба, / всерозкриленна держить путь на стовп веселого вогню...*» [Ст., 138]).

У поетичній моделі світу Миколи Вінграновського активно присутні експресиви *щастя, любов, неспокій, тривога, печаль, журба, бентега, страх*.

Смислова глибина номенів *печаль, тривога, неспокій, журба* часто пов’язана з вербалізацією традиційних мотивів – смутку, розпачу: *В душі моїй печаль стоїть неждана, / В проміннях пам’яті – обличчя дороги* [Вінгр., 80]; «*В душі моїй неспокій – день мій кожен, / Що ніч у ніч заснути він не може, / Передчуттями тьмяними тривоже...*» [Вінгр., 59]; «*І дні летять мої в полячливій журбі*» [Вінгр.: 3 об. дн., 59]; «*Стобальним, стоглобальним боєм / До неба дибиться душа*» [Вінгр., 165]; «*А мені – дружина й Україна, / Сто тривога і тисяча доріг!*» [Вінгр., 99]. Закорінене на народнопоетичній традиції, внутрішнє «я» ліричного героя апелює до багатовимірності почуттів, про що свідчить, наприклад, словосполучення «сто тривога». Індивідуально-авторські асоціації знаходять втілення в художніх означеннях *стобальний* та *стоглобальний*, останнє з яких передає інтенсифіковану емоційність, імпліковану в авторській неолоксемі.

Прикметним для ідіолекту М. Вінграновського є позитивний морально-етичний зміст почуттів і станів – *тривога, печаль, стривоженість*: «*Думки не виказані стали за порогом, / Рости, моя розбуджена тривога! / Я ще не знав такої легкості й свободи*» [Вінгр., 68]; «*Печаль моя щаслива і гірка*» [Вінгр. 81]; «*Прийди ж, гармоніє, в стривоженість мою...*» [Вінгр., 107];

Сему ‘*смуток*’ часто містять лексеми – вербалізатори своєрідних передвісників інтимних почуттів: «*В бентезі я!.. Душа моя живе / Твоїм печальним іменем прозорим...*» [Вінгр., 120]; «*У страхі скінчив ніч і в страхі день почав. / Від страху і до страху ця любовта*» [Вінгр., 174].

Вербально- і невербально виражена емоційно-почуттєва сфера закладена в контекстах, насичених позитивно маркованими лексемами – виразниками інтимного світу людини: «*Іван-гора над яром спину горбе, / Несе під гору все моє «люблю»*» [Вінгр., 100]; «*Сміялись вам, мовчати вами, / Вашим ім’ям сповнять гортань*» [Вінгр., 151]; «*Бродили щастям дні мої / З тобою у маю*» [Вінгр., 66].

Традиційні мовно-художні форми поєднані з індивідуально-поетичними. Наприклад, багатство внутрішнього світу ліричного героя передає метафора «стодоли дум», юкстапозит «любов-лелека»: «*Стодолу дум – в одну стодолу! / Любов болить! Любов болить!*» [Вінгр., 165]; «*Цю жінку я люблю, і цю любов-лелеку / Не радістю вкриваю, а плачем*» [Вінгр., 174].

Висока концентрація думки належить не тільки тим одиницям, які, за В. Шаховським, називають емоції та описують їх, а й тим, що їх виражають [4], тобто належать до **конотативного шару лексики**. До таких експресивно-емоційних елементів зараховуємо стилістично забарвлені слова, зокрема номени вигуків походження, які містять інтенсивно-параметричні та оцінні семи. Найбільш показово вони репрезентовані у творчості Ліни Костенко: «*А цар вже в душу скипетром – пихиць!*» [Кост.: Б., 39], «*У мене коні – іґиги!*» [Кост.: Б., 41], «*А він себе лясь по грудях...*» [Кост.: Б., 45] (сема підсилення); «*Я вже не я. Мене вже уделекди*» [Кост.: Б., 5] (сема ослаблення).

Константа національно-мовної свідомості вербалізується також в інтенсивно-параметричних семах, актуальних для авторського слововживання М. Вінграновського: «*І тінь її, і відер тінь гойдлива / Ідуть із нею – гойда-гойда-хить...*» [Вінгр., 209]; «*Бо кохання – нема йому краю, / Гей -йю-гей, гой-йю-гой, ой-йю-йой...*» [Вінгр., 373].

Панорама творчих шукань митців часом знаходить свій вияв в аналогічному способі передачі оказіональних морфем. Порівняймо: «*Стояла баба, руки склала, Старій давно пра-пра-пра-про...*» [Вінгр., 359] і «*дивлюсь: мій прадід, і пра-пра, пра-пра – усі ідуть за часом, як за плугом*» [Кост., 4].

Результати лінгвостилістичного аналізу, що слугують матеріалом для лексикографічного опрацювання, ілюструє мікрокорпус **непредметної лексики** на позначення виразників експресивно-емоційних станів людини, систематизованої у таблиці 1.:

Таблиця 1.

Назви емоцій

Слово + контекст	Інтенсивно-параметричні семи	Оцінні семи	Образні семи, Мотивованість: Форма (Ф), зміст (З)
Залопотіла злива, Мов залива – <u>гай-гай!</u> Кохана, будь щаслива! [Ст., 127]		емоційно	Ф

Не питаю цей світ, не спитаю, Де кінець і початок його? Бо кохання – нема йому краю, <u>Гей-йо-гей, гой-йо-гой, ой-йо-йой...</u> [Вінгр., 373]		емоційно	Ф
Із відрами по березі Дні- пра Вона іде в червонім на- мистинні, І тіль її, і відер тіль гойд- лива Ідуть із нею – <u>гойда-гойда-хить...</u> [Вінгр., 209].		емоційно	Ф + 3
<u>Госа</u> , хлопці, <u>госа</u> Понад берегами! [Кост.: Б., 45].	підсилення	виразно	Ф + 3
У мене коні – <u>іги</u> [Кост.: Б., 41].	підсилення		Ф + 3
А запорожці – люди без <u>круть-верть</u> [Кост.: М. Ч., 21].			3
А він себе <u>лясь</u> по грудях [Кост.: Б., 4].		емоційно	Ф + 3
Як тихо все! Нізвідки <u>нічичирк</u> . Ні скрикне птах. Ні дзенькне смерть ко- сою [Кост.: Б., 113].	ослаблення	виразно	Ф + 3
А цар вже в душу скипетром – <u>пихиць!</u> [Кост.: Б., 39].			Ф + 3
...дивлюсь: мій прадід, і <u>пра-пра, пра-пра</u> – Усі ідуть за часом, як за пługом [Кост., 4].	підсилення	виразно	Ф + 3

Стояла баба, руки склала, Старій давно <u>пра-пра- пра-про...</u> [Вінгр., 359].			Ф + 3
<u>Рад-соц-конц-таборів</u> союз, котрий Господь забув, диявол теж забув [Ст., 106].	підсилення	виразно	Ф + 3
ох же і встану, ох і <u>струс- ну...</u> [Кост.: Б., 14].	підсилення	виразно	Ф + 3
Не плач. Не плач. Відчов- гуй, відчаю! <u>Т-с-с</u> , не збуди наш сон... [Вінгр., 79].	ослаблення	невиразно	Ф + 3
Я вже не я. Мене вже <u>уле- лекали</u> [Кост.: Б., 5].	ослаблення	глухо, не- виразно	Ф + 3
ох же ж об землю і <u>хряп- ну!</u> [Кост.: Б., 14].	підсилення		Ф + 3

Висновки. Отже, у визначеному дослідному векторі почуттєві моду- си мисляться не лише як емоційно-психологічні стани окремих людей, а як лінгвоментальні феномени. Індивідуальний стиль кожного письмен- ника є виразником не тільки його психічних рис, а й особливостей, які зумовлені суспільною свідомістю – національною, релігійною, політич- ною, етичною.

1. Бондаренко А. І. Лексична парадигма «страждання» в поезиці В. Стуса / А. І. Бондаренко // Мовознавство, 1995. – № 2 – 3. – С. 47–54.

2. Кононенко В. І. Мова у контексті культури / В. І. Кононенко. – Київ – Іва- но-Франківськ: Плай, 2008. – 390 с.

3. Охріменко М. Склад фразеосемантичного поля «емоції людини» (на ма- теріалі сучасних перської і української мов / М. Охріменко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – С. 130–137.

4. Шаховский В. И. О лингвистике эмоций / В. И. Шаховский // Язык и эмоции: Сб. науч. Тр. / ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 1995. С. 3–15.

5. Яскевич Ю. В. Особливості вивчення семантики емоцій у когнітивній парадигмі / Ю. В. Яскевич // Вісник ЛНУ імені Т. Шевченка. – 2010. – № 14 (201). – С. 63–70.

Прийняті скорочення

Вінгр.: Вінграновський М. С. Вибрані твори: У 3 т. – Т.1: Поезії / Вступна стаття Т. Салиги. – Тернопіль : Богдан, 2004. – 400 с.

Кост.: Костенко Л. В. Вибране. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.

Кост.:Б.: Костенко Л. В. Берестечко : Історичний роман – К. : Український письменник, 1999. – 157 с.

Кост.: М.Ч.: Костенко Л. В. Маруся Чурай. – К. : Веселка, 1990. – 159 с.

Ст.: Стус В. Палімпсест : Вибране. – К. : Факт, 2003. – 432 с.

Features of semantics abstract vocabulary of the emotive content are considered in this article. The artistic language of L. Kostenko, V. Stus, M. Vinhranovsky's is analysed in the context of existential-sensual sphere through comparative analysis. It's found out that the artist's poetic picture of the world is based on the linguistic mental formulas there abstract lexical units that designate emotions and describe them and also the titles of scientific research which include intense parametric and appraisable meanings are comprised.

Key words: *emotiveness, existential-sensual sphere, linguistic mental formulas, abstract lexical units.*

УДК 81'282:821.162.2 **Людмила Гапонова (Дніпропетровськ)**

СИНОНІМІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ КРИМІНАЛІСТИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті досліджено системні лексико-семантичні відношення в термінології криміналістики, з'ясовано роль синонімів у криміналістичній термінології.

Ключові слова: *термін, термінологія, синонім, синонімія, криміналістична термінологія, лексико-семантичний процес.*

Постановка проблеми. Питання лексико-семантичної організації галузевих терміносистем у контексті розв'язання нагальної проблеми їх упорядкування й сьогодні залишається актуальним. Термін як представник лексичної системи мови, з одного боку, характеризується однозначним співвіднесенням: одне поняття – один термін, а з іншого, – будучи знаком загальнономовного словника, зазнає впливу лексико-семантичних процесів, характерних для мови в цілому.

Українська криміналістична термінологія (далі – УКТ) є частиною загальнолітературної лексики і значною мірою створюється на її основі, їй властиві лексико-семантичні явища, що характеризують лексику взагалі – полісемія, омонімія, синонімія, антонімія, паронімія тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська термінологія є потужною лінгвістичною базою, здатною задовольнити потреби суспільства. «Основним завданням сучасного термінознавства є